

Cu ei începe povestea:

***Elisabeta Pavel, Traian Hurgoi,
Sofia Popa, Ana Balaci***

Melosul popular din Bihor și-a găsit relativ târziu interpreții. De vină sunt condițiile istorice vitrege, dar și o neproductivă indolență a factorilor de decizie în organizarea și conducerea culturii. În plus, orașele din Bihor aveau o structură etnică deloc propice manifestărilor culturale românești, iar satele – când Bartok culegea folclor în Bihor, dar și câteva decenii după aceea – erau înapoiate, majoritar analfabete, cu o producție casnică pentru aproape toate lucrurile de trebuință cotidiană, fără căi de comunicație, în care singura formă de cultură era cea orală – folclorul, cu manifestările lui sporadice, la marile evenimente de peste an.

Existau, desigur, în secolul trecut, formații instrumentale locale - celebrele “trio transilvan” – care cântau la nunți sau la alte petreceri, și care luaseră locul formațiilor de cimpoieri și fluierași, dar, în afară de funcția lor socială de “lăutari”, acești reprezentanți ai *folclorului activ* nu făceau nimic pentru promovarea creațiilor populare, dimpotrivă, contribuiau la denaturarea lor prin absorbția unor influențe străine.

Despre o promovare directă la scară națională a muzicii populare românești putem vorbi de-abia după al doilea război mondial, după ce, și la Oradea, “sindicatul artiștilor” (în proporție covârșitoare,

maghiari) va lua decizia înființării Orchestrei “Danko Pista”, prin 1947-1948, printre interpreții căreia va figura și românul (singurul!) Traian Hurgoi. Din 1950, Orchestra “Danko Pista” va fi inclusă Filarmonicii de Stat din Oradea, ea schimbându-și numele în Orchestra populară “Crișana”, prin 1960–1961, datorită și strădaniei, și demersurilor lui Traian Hurgoi, Maria Haiduc și Maria Dumitraș.

Totuși, folclorul, muzica populară din Bihor își găsește un mesager de mare valoare, care va face muncă de pionierat în promovarea și receptarea melosului bihorean, câțiva ani mai devreme, în **ELISABETA PAVEL**, o tânără modestă, frumoasă și cu o voce de aur, plecată de acasă, la 16-17 ani, spre inima Bucureștilor, în credința descoperirii unei vieți mai bune.

Născută în același an cu Traian Hurgoi, 1921, în Girișu Negru, în familia unor țărani săraci, Elisabeta Pavel se stabilește la București, ca “menajeră” în casele unor persoane înstărite. În capitală, este descoperită cântând la întâlnirile săptămânale ale bihorenilor care munciau în capitală, și invitată să facă, la Institutul de Etnografie și Folclor, câteva înregistrări cu cântecele pe care le adusese

de-acasă, de către Hary Brauner, care o și ia “fată în casă”, ajutându-o să-și facă un rost în viață. Impresionând, atât prin voce, cât și prin autenticitatea pieselor și interpretării, este invitată să înregistreze și să colaboreze cu Radiodifuziunea Română și cu câteva ansambluri bucureștene, între care și Orchestra populară “Barbu Lăutaru”.

Acum și aici va lansa celebrele melodii devenite șlagăre: *Bună dimineața, nană, Tragăună, nană, tragăună, Adă, Doamne, trenu-n gară, Vină, bade, de mă fură, Când îmi zice mândra june, Măi bădiță, buze moi, De când sunt, tot așç-am fost, Mărs-o badea la Tinca* sau *Joc de Bihor, Vaiet de frate* etc. A strălucit alături de superba pleiadă a cântecului popular românesc deschisă de Maria Tănase și Maria Lătărețu. S-a întors pe meleagurile natale, poate obosită de capitală și de glorie, stabilindu-se la Oradea (1968), ca solistă a Orchestrei populare “Crișana”, căreia i-a adus un spor de celebritate și de calitate. S-a stins din viață în 16 mai 1972, măcinată de o boală necruțătoare, dar a lăsat în urmă amintiri de neșters și aprecieri de valoare de care doar Floricile Bihorului se vor mai bucura. Ileana Constantinescu spunea despre Elisabeta Pavel că era o solistă “de o exemplară modestie și calități interpretative excepționale”. Este înmormântată în satul natal, Girișu Negru.

Un Don Quijote al muzicii populare bihorene a fost **TRAIAN**

HURGOI, un rapsod de o vivacitate ieșită din comun. S-a născut la Abrămuț, în 1 septembrie 1921, “cu cântecul pe buze” și cu o nemăsurată dragoste pentru tot ceea ce-i românesc. Tatăl său, fost șef de tren și bun violonist, și unchiul din Ceica, țăranul Moisa Hurgoi, l-au călăuzit – mai cu voie, mai fără voie – în lumea cântecului din Bihor, sugerându-i că, dincolo de școală, menirea lui ar fi să ducă mai departe această zestre de neprețuit.

În 1940, în urma Dictatului de la Viena, se refugiază cu întreaga familie la Lugoj. Abia terminase liceul și se înscriesese la Academia de Înalte Studii Economice din București, pe care, cu toate vicisitudinile, o absolvă în 1949.

Ca elev, încă prin 1938 – 1939, organizează formații populare cu care face deplasări la Cluj, Sighet, Baia Mare, Satu Mare etc., prilej cu care își face și debutul ca solist vocal. După război, și-a șlefuit vocea la Școala Populară de Artă, promovând, în spectacole, texte și melodii din zona natală, învățate de la consăteni. Ulterior, și-a îmbogățit repertoriul preluând melodii de pe toate văile Crișurilor. Începe, de prin 1947, colaborarea cu Orchestra “Danko Pista”, fiind singurul solist român, între alți 5-6 soliști unguri, până la cooptarea (prin 1955) a Mariei Dumitraș și Mariei Haiduc, două feteșcane alături de care va declanșa bătălia pentru românizarea formației și schimbarea numelui în Orchestra populară “Crișana”.

A cântat și cu Ansamblul “Nunțașii Bihorului”, cu care a participat la cel de-al XI-lea *Festival muncitoresc* din Germania. A făcut și alte deplasări în străinătate și a colaborat – *minunat*, spunea Traian Hurgoi – cu Lucreția Ciobanu, Felician Fărcașu, Dumitru Sopon, dar și cu mai tinerele sale colege de la Orchestra populară “Crișana” – Elena Hașăș și Elvira Lerințiu, și cu extraordinarul violonist și dirijor Gheorghe Rada, cu care a participat la concerte și spectacole organizate de Televiziunea și Radiodifuziunea Română, în țară și peste hotare.

Are înregistrări radio și TV, pe casete și discuri “Electrecord”. Câteva titluri: *Zi mai bine, highighiș, Bihoreană, bihoreană, Pe picior, ca în Bihor, Drag mi-i jocu bihorean, Mamă, eu mă duc cătană, Zi-i, ceteră, de jucat* etc.

S-a stins la o vârstă venerabilă, în 24 noiembrie 2008, în Oradea, într-o cvasiuitare specifică ingratitudinii din acest colț de Românie.

Din Câmpani, cu o desagă de cântece care de care mai frumoase și profunde și cu o voce de invidiat, a venit în lumea muzicii populare **SOFIA POPA**, o solistă cu mari disponibilități interpretative, împinsă într-un con nemeritat de umbră, dacă nu și de uitare. Dar, reascultând

*Astăzi mărg, mândră, cătană,
Roată, roată după masă,
Cântec de joc (Părinte, sfinția ta),
Cântec din Vașcău, Bate vânt de
primăvară, Hai, bărbate, să
jucăm, Pe la poarta cui mi-e
drag, Cât îi satu de-a rându,
Zăs-o mama că m-a da, Busuioc
stropit cu apă, Mânce-vă binele,
oi, Tătă lumea și cânta etc. Ți
dai seama că te afli în fața unei
interprete de neprețuit și a unor
piese de mare valoare folclorică,
care ar trebui să fie nelipsite de la*

orice festin al muzicii populare bihorene. Și-a împărțit viața între familie, corul Filarmonicii “George Enescu” și activitatea la catedră, ca profesor de muzică. Iată doar câteva versuri din așa-numitul (impropriu) *Cântec de joc*, în adevăr un blestem de dragoste: “Părinte, sfinția ta/ Spovedit-ai pe badea/ Nu știu ce canon i-ai dat/ Că de-atuncea m-o lăsat/ Tulai rău l-am blăstămat/ Cu gura și cu gându/ Să îi sece norocu/ Deie-i dragu Dumnezeu/ Nouă boale și-o lingoare/ Să se uște pe picioare/ Și-o pereche de friguri/ Din cele ce n-au leacuri/ Să-l scuture mult și bine/ De n-o veni iar la mine”...

Să consemnăm și rândurile extraordinare pe care i le dedică *Tiberiu Alexandru*, pe coperta discului “Electrecord” (EPD 1194) *Melodii populare din Bihor*:

Referindu-se la muzica populară românească de pe meleagurile Bihorului, Béla Bartók scria în 1914 că “este poate cea mai minunată muzică populară din această parte a lumii, atât de fermecătoare, încât ar putea-o admira toți oamenii de muzică ai Europei”. “Melodiile fără seamăn” din Bihor, cum le numea cu trei ani mai târziu, și-au găsit în Sofia Popa o autentică interpretă.

Discul de față cuprinde o selecție de cântece de joc. Bihorenii le numesc “descântece” și le cântă în decursul dansului. Împietindu-se cu melodia bogat înflorită a vioarei (numită în partea locului “higheghe”), alternând cu versuri scandate și însuflețite de interjecții și chiuitori, ele împrumută jocului o atmosferă particulară, deosebit de pitorească. Nu arareori, desprinse de dans, ele se cântă în chip de cântece (cunoscute aici sub numele de “hori”).

Din punct de vedere muzical, cântecele de joc bihorene se caracterizează prin mișcare vioaie, ritm bine marcat și formă precisă. Melodica lor păstrează uneori scări muzicale vechi, pe treptele cărora întorsăturile melodice dobândesc o culoare locală caracteristică.

Poeziile cântecelor de joc sunt în general de dragoste. Imaginile, realizate cu finețe, zăgrăvesc cu profunzime și cu o rară conciziune simțăminte: “Mânce-vă binele, oi,/ Mult doruț umblă cu voi/ Și pe munte și pe văi/ De când s-a dus bădița/ Mi-e pustie ulița/ Ulița de fluierat/ Gurița de sărutat”, sau: “Când treci, bade, pe la poartă/ Nu-ți arunca ochii roată/ Că pricepe lumea toată”. Ori: “Bade, dacă mi-i lăsa,/ Ca mine-alta nu-i afla,/ Să pășească pasul meu/ Să știe năravul tău;/ Să pășească-n pas cu mine,/ Să știe inima-n tine.” În chip firesc, poeziile au adesea ton șagalnic: “Adă, Doamne, târguțu/ Să mă văd cu drăguțu./ Să mă poarte printre șetre./ Să facem ciudă la fete”, sau: “Dragu mi-i să joc p-aci,/ Pe sub coarda higheghii./ Numa-n sus să pot sări,/ Că-n jos știu că oi veni; Numa-n sus să pot juca,/ Că în jos știu că oi pica”. La nuntă, pe asemenea melodii se cântă inspirate

poezii ocazionale: “Cântați, fete, și horiți/ Până sunteți la părinți./ Cântați-vă horile./ Purtați-vă florile./ După ce vi-ți mărita./ Horile nu-ți mai cânta./ Florile nu-ți mai purta.”

De fel din comuna Câmpani, județul Bihor, Sofia Popa a copilărit într-o autentică atmosferă folclorică. Ține bine minte multe din cântecele pe care le cânta taică-său, cu o frumoasă voce de tenor. La școala normală de fete din Beiuș este remarcată de profesorul de vioară Mihail Bruckenthal, la îndemnul căruia se înscrie la Conservatorul din Cluj (1945), unde urmează cântecul și secția pedagogică. Își continuă studiile la secția teoretică a Conservatorului din București (1947-1950). După sfatul lui George Breazu, se dedică muzicii populare, prezentându-se în anul 1953 la un concurs-audiție organizat de radio. Apreciată în chip deosebit, cântă în mai multe rânduri la microfonul posturilor noastre de radio, apare mai târziu pe micul ecran și imprimă discuri. Înzestrată cu o voce caldă, cu o fină sensibilitate artistică, Sofia Popa s-a dedicat în mod exclusiv folclorului bihorean. Studiile muzicale au învățat-o să-i deslușească tainele și au făcut-o să înțeleagă că – date fiind subtilitățile particularităților regionale proprii cântecului nostru popular – nici un alt grai muzical nu-l va putea tâlmăci mai deplin ca pe cel natal, pe care l-a trăit intens din cea mai fragedă copilărie.

În culegerea lui Bartók *Cântece populare românești din comitatul Bihor*, publicată de Academia Română în anul 1913, a regăsit variantele multor cântări pe care le cunoștea. Aidoma creatorului popular, le-a topit în variante proprii. Călăuzită și de un gust fără greș, și-a alcătuit un repertoriu de cântece și poezii de o rară frumusețe.

*

A venit pe lume la 6 februarie 1926, în comuna Câmpanii de Sus, județul Bihor, din părinții Gheorghe Traian și Mariana Popa. A urmat școala primară în comuna natală, după care s-a înscris la Școala Normală de Fete din Beiuș, pe care a absolvit-o cu succes în anul 1945.

A dovedit foarte devreme aptitudini artistice, îndeosebi muzicale, pe care le-a cultivat cu succes în toată perioada școlii normale. Apreciată și îndemnată de profesoara de muzică, a urmat Conservatorul din Cluj, anii I și II, iar următorii, III, IV și V, la Conservatorul din București.

La absolvire și-a ales ca temă pentru examenul de licență “Muzica populară din Bihor în culegerea lui Bela Bartok”. Pentru aceasta a lucrat o perioadă la Institutul de folclor, unde a aprofundat valoarea și frumusețea cântecului bihorean.

În primul an după absolvire a cântat în Corul Radio, apoi, odată cu înființarea Corului Filarmonicii “George Enescu”, a intrat prin concurs în această prestigioasă instituție muzicală, unde a rămas până la pensionare. Toată perioada petrecută la Ateneul Român – sediul Filarmonicii – a fost pentru Sofia de mare satisfacție profesională.

Încă din perioada pregătirii lucrării de licență, invitată fiind de Institutul de folclor, a făcut numeroase înregistrări de muzică bihoreană care s-au difuzat la radio și în diferite alte împrejurări. Discurile sale erau ascultate cu drag de toți bihoreni. A pledat pentru respectarea autenticului în interpretarea muzicii populare, combătând improvizațiile care, pentru efecte ieftine, îi știrbesc valoarea artistică reală.

A avut, de asemenea, prestații artistice în spectacole televizate, numeroase turnee în țară și străinătate, atât ca solistă de muzică populară, cât și în alte programe ale Filarmonicii “George Enescu”.

Pe lângă activitatea artistică, Sofia Popa s-a bucurat și de o frumoasă familie.

Căsătorită din anul 1957 cu cel care avea să devină prof. univ. dr. Marian Ciurel, chirurg valoros la Spitalul de Urgență “Floreasca” din București. Un om înzestrat cu alese calități, cu care a dus o căsnicie minunată, admirată de toți cei care îi cunoșteau. Familia a fost dăruită cu doi copii, băieți amândoi, Ștefăniță și Valentin, care au făcut studii superioare solide. Primul are doi băieți, iar al doilea o fetiță.

Sofia Popa a iubit foarte mult locurile natale, unde și-a petrecut toate vacanțele, împreună cu întreaga familie. Nu era un program mai atrăgător pentru ea, în fiecare vară, decât revenirea acasă. Aceeași dragoste pentru Câmpani a transmis-o și copiilor și nepoților ei. Iubea toate rudele pe care le vizita cu plăcere de fiecare dată. De altfel, familia a moștenit frumoasa tradiție de a se strânge la Câmpani în jurul sărbătorii de Sfânta Maria, pe care o consideră ca fiind sărbătoarea familiei.

Dar de o altă bihoreancă, pribegită cine știe prin ce spații de *viers* și de melos, **ANA BALACI**, din Sudrigiu, cine-și mai amintește? Era o voce tulburătoare, catifelată și tremolată ca frunza plopului, care se plia perfect pe o sensibilitate ieșită din comun.

A cântat la Ansamblul “Doina” al Armatei, dar și la Oradea, ajungând, spre bătrânețe, să-și piardă vederea și să trăiască aproape în mizerie...

Să remarcăm împreună melodia cutremurător de frumoasă *Ce s-ar face inima*, o melodie de-aiurea, într-adevăr, dar care dă seamă despre imensul talent interpretativ și despre calitățile vocale și afective ale unei pe nedrept uitate mesagere a sufletului românesc: “Ce s-ar face inima/ De n-ar ști ce-i dragostea/ Ar umbla pe-acest pământ/ Ca un nor bățut de vânt/ Ar umbla din prag în prag/ Fără nimeni, nimeni drag/ .../ Fără nici un adăpost/ Fără dor și fără rost”...

Un izvor de apă vie:
Elena Hașaș

Din Ținutul de Sus, din patria Domnului Eminescu, la ceas îngândurat de lume, a venit în universul cântecului o Smărăndiță frumoasă și deșteaptă foc, cu liliac înflăcărat în glas și cu mireisme de tei înflorit în aerul pe care-l respira. Elena Hașaș, această voce și astăzi răzgâiată de Cel Ceresc, născută pe maluri de Prut domol și înșelător, la Ștefănești-Botoșani, în 24 februarie 1929, era unul dintre fructele auguste ale acestor pământuri, care purta în suflet har și chemare pentru a izvodi bucurie și plăcere, entuziasm și speranță. Avea un repertoriu de privighetoare săgetată de toate harurile divine ale graiurilor românești (din Muntenia, Moldova, Ardeal, Crișana etc), sensibilitate și armonizare perfectă între melodie și text. Era școlită, șlefuită, dar, mai ales, avea plăcerea de a cânta, și a trăi ceea ce cânta!

Întâmplările vieții au purtat-o la Cluj, unde a făcut Școala Medie și Elementară de Muzică (1948-1950), apoi la Iași, unde va studia la Conservator - secția canto (1950-1952), fiind colegă de promoție cu Johny Răducanu, Iulia Buciuceanu și alții, nu mai puțin celebri. Între 1952-1953 o reîntâlnim la Cluj, la Conservatorul „Gheorghe Dima” (tot secția canto), pentru ca, apoi, pașii s-o poarte prin diferite localități, pe unde soțul, medic militar, era transferat. Zece ani, aproape, a cântat incidental, inclusiv la Opera Română, cucerind pretutindeni inimile, dar nereușind să facă o carieră și să se impună. Abia în 1963, la Oradea, ocupă un post stabil, de lungă durată, la Filarmonica de Stat. Ca solist vocal a participat, până în 1973, la toate spectacolele și recepțiile organizate și susținute de Filarmonica orădeană în țară și în străinătate, bucurându-se de aprecieri superlative, ea fiind, de altfel, alături de Elisabeta Pavel, Maria Haiduc și Dumitru Sopon, una dintre vedetele instituției.

Din varii motive, în 1973 pleacă de la Filarmonica de Stat Oradea, angajându-se ca organizator cultural în Băile Felix, unde va rămâne până la pensionare (1988). Aici, nu numai că va organiza un număr impresionant de spectacole, în special folclorice, dar va deține și inițiativa construcției unei noi săli de spectacole, cu o capacitate de 300 de locuri, urmare a activității susținute de a atrage spectatori din stațiune, dar și de formații și ansambluri din țară și din străinătate. Inițiativa va deveni realitate, așa născându-se actuala Casă de Cultură din Băile Felix.

Încă din 1972 a început colaborarea cu Ansamblul “Nunțașii Bihorului”, colaborare care continuă și astăzi, ca și cu alte cluburi și organizații culturale din Bihor.

A fost, de-a lungul anilor, distinsă cu numeroase diplome și premii, a înregistrat zeci de melodii la radio, fiind, totodată, invitată de numeroase ori la spectacole și filmări pentru televiziune. De asemenea, a fost invitată, ca solist vocal, în spectacole de mare anvergură, împreună cu cei mai prestigioși interpreți de muzică populară și române: Emil Gavriș, Dorel Mercicaru, Ion Luican, Angela Moldovan, Ana Pacatiuș, Dumitru Sapon, Maria Haiduc, Felician Fărcașu, Ioana Radu, Rodica Bujor, Elisabeta Pavel, Viorica Flintașu și mulți, mulți alții, de unii legând-o o prietenie aparte, iar tuturor purtându-le amintiri frumoase.

Repertoriul Elenei Hașăș, bogat și variat, n-a fost cantonat pe cântecul din Bihor, chiar dacă vocea ei superbă i-a dat strălucire și inflexiuni aparte. N-ar fi prins-o nici graiul, cu particularități deosebite, nici portul. Cultivată, vorbind o limbă literară impecabilă, Elena Hașăș s-a prezentat, cel mai adesea, ca o *sinteză* a naționalului, atât în cântec, cât și în port. De altfel, perioada de formare și afirmare a domniei sale era una a naționalului, nu a regionalului, aceleași avataruri suferindu-le și Elisabeta Pavel sau Sofia Popa, care nu

puteau cânta “bihorenește”, fiindcă produceau ilaritate și “dezaprobarea” colegilor. Dar cât de înalt muzical, aproape divin, sună în glasul Elenei Hașăș cântece și romanțe ca *Foaie verde de mohor*, *M-aș duce și eu la nuntă*, *Am o mândruță cuminte*, *Stai, tinerețe*, *Lampa*, *Bătrâne sat*, *Să pătimesc*, *În micul orășel*, *Așa-i viața omului* etc., etc.!

O comoară de suflet și cântec ea însăși, Elena Hașăș rămâne un izvor de apă vie, care a dăruit celor din jur nu numai cântece și momente de grație, ci iubire din cuvântul îngerilor, din puritatea viselor, din frumusețea fără pereche a satului românesc.

**Un artist
exemplar :
*Dumitru Sopon***

Născut în comuna Gilău din județul Cluj, la 21 martie 1936, Dumitru Sopon a debutat la 18 ani la Radio Cluj, pentru ca, în 1960, să realizeze primele înregistrări la Radio București. A fost, o bună perioadă, solist la Ansamblul “Ciocârlia” din București, pentru a trece, pentru alți câțiva ani, la Orchestra Populară a Filarmonicii de Stat din Oradea și a reveni la Cluj-Napoca, alături de Maria Peter, Maria Marcu, Felician Fărcașu, Ilie Muțiu, Ana Pop Corondan etc., cântând sub bagheta de excepție a dirijorului Ilie Tetrade. Repertoriul său cuprinde peste 150 de piese din județele Cluj, Bihor, Maramureș, Bistrița-Năsăud și zona Banatului. În 1957, Constantin Arvinte profetea: “Dacă Dumitru Sopon se va îngriji să-și adune un repertoriu autentic românesc, va ajunge un mare interpret al României”.

Absolvent al conservatorului, secția tenor, a cules și a promovat numai folclor muzical autentic, numeroase dintre cântecele sale devenind șlagăre (*De cine dorul se leagă, Câte fete-s bihorene, Mărie, dragă Mărie, De dor, mândră, și de drag, Bate vântul printre duzi, Eu doinesc, codrul răsună, Cucule de pe cetate* etc.). A purtat, cu talentul și cântecul său, în lumea largă, puritatea și frumusețea țaranului român, bogăția spirituală a neamului său, pe care l-a venerat până la uitare de sine. Ar fi putut rămâne în străinătate, dar Clujul și românii lui l-au chemat înapoi acasă. S-a bucurat, totuși, când i s-a decernat titlul de Cetățean de Onoare al Statului Carolina de Nord (SUA), dar, parcă, au fost mai dulci clipele când, la Cluj-Napoca, a primit aceeași distincție din partea municipiului de pe Someș, sau când, în 2002, președintele României i-a decernat “Serviciul Credincios” clasa a III-a. Sigur, însă, clipele cele mai înălțătoare le-a trăit pe scenă, cântând alături de “titani”: Maria Tănase, Ioana Radu, Ion Luican, Rodica Bujor, Maria Lătărețu,

Lucreția Ciobanu, Ion Cristoreanu etc. etc., dar și de colegi, printre care și bihoreniul Traian Hurgoi, Floricile (Ungur, Bradu, Duma, Zaha), Elvira Lerințiu, Maria Haiduc, Elena Hașaș etc., cărora le-a purtat o dragoste și o prețuire constante.

“Sensul vieții mele este muzica”, a declarat, nu o dată, omul Dumitru Sopon, afirmând un caracter optimist, tonic, îngrijorându-se de-abia după 1990, când a constatat că “nu mai sunt promovate adevăratele valori ale muzicii populare”, românii încercând “să iasă în față încurajând genuri care un sunt ale lor”. Și de aceea poate s-a încăpățânat, la modul frumos, să cânte și după pensionare, vocea lui uluitoare devenind, parcă, mai puternică, mai fabuloasă.

În mai bine de o jumătate de veac de activitate artistică, a înregistrat o traistă de cântece (pe discuri “Electrecord”, casete, CD-uri), încercând să revitalizeze și vechi melodii populare, interpretate în trio, împreună cu tenorul Ion Cojar și basul Teodor Coresi.

Dumitru Sopon a fost “o voce și un suflet cât Ceahlăul”, un mare talent și “un om de omenie ieșită din comun”, iubit de oricine l-a întâlnit și i-a vorbit, de oricine l-a ascultat cântând... S-a stins la ceas întunecat de toamnă (12 noiembrie 2006), chemat în ceruri de cetele îngerești și de prietenii nepereche într-un cântec. De acolo, de sus, nu auziți cuvântul care se face muzică și muzica devenită piatră grăitoare?... “Eu doinesc, codru răsună/ Mândra patru boi adună/ Eu doinesc, pădurea crapă/ Mândra patru boi adapă/ Nu-i adapă că li-i sete/ Ci-i adapă că mă vede”... Sau: “De dor, mândră și de drag/ Ți-am scris numele pe prag/ Scrie-mi-l și tu pe-al meu/ Pe fluier și pe chindeu/ Eu din fluier să doinesc/ La tine să mă gândesc/ Dorul să mi-l potolesc”... Ori: “Cucule de pe cetate/ Spune-i mândrei sănătate/ De n-are iubit, să-și cate/ Eu – departe, ea – departe/ Două dealuri ne desparte/ Două dealuri și-o pădure/ Și-o cale de

patru zile/ Dealule, face-te-ai șes/ Cu mândra să mă-ntâlnesc/ Sub pădure, la izvor/ Să se vadă dor cu dor”...

Indubitabil, Dumitru Sopon este una dintre personalitățile marcante ale cântecului popular românesc – o voce, o devoțiune, o conștiință artistică exemplară, care, de la masa de spirit a zeilor, ne împarte vibrații și emoții de neuitat: *U-iu-iu, brădui, brădui, Frunză-n fag, frunză sub fag, Gată-te, mireasă, bine, Sui la deal, cobor la vale, Care om horește mândru, Cântec de cătănie, Floare verde de pelin, De-aș trăi până la vară, De când mândra mi s-a dus, Bată-te mândră, norocu, Îs fecior de bihorean* etc.

Trei “înstrăinați”: *Gheorghe Sărac, Dorel Moș și Mariana Stănescu*

Poate că bună parte a publicului tânăr nu știe mare lucru despre **GHEORGHE SĂRAC, DOREL MOȘ** sau **MARIANA STĂNESCU**. Într-un fel, nici nu este de mirare. Ca și altădată Elisabeta Pavel sau, mai târziu, Viorica Flintașu, și acești trei talentați interpreți ai cântecului bihorean au luat drumul capitalei, atrași de mirajul împlinirii sociale și artistice. Ceea ce este important, însă, este faptul că nici Gheorghe Sărac, nici Dorel Moș, nici Mariana Stănescu n-au uitat ținutul natal și cântecul atât de minunat, profund și autentic românesc al Bihorului, purtându-l cu ei și punându-l în valoare ori de câte ori s-a ivit ocazia.

*

GHEORGHE SĂRAC s-a născut în 1 iunie 1938, în satul Bălaia. Clasele primare le face în satul natal, cele gimnaziale la Tileagd, pentru a se înscrie, în 1951, la Școala Medie Tehnică de Construcții de Mașini Oradea, trecând, după desființarea ei în 1954, la Școala Profesională “Înfrățirea”, absolvită în 1957. Anul următor, îl întâlnim la Facultatea de Pedagogie-Psihologie (secundar, filologie) a Universității din Cluj. După absolvire, în 1963, este încadrat la Centrala Ministerului de Interne, unde va activa până la 30 iunie 1996, când se pensionează.

Muzica l-a pasionat din copilărie, moștenind calitățile vocale de la mama sa, care avea “un glas de țângalău”. În timpul studenției, devine interpret de folclor, obținând câteva premii la diferite festivaluri și concursuri. Va primi, la primele ediții ale “Cântării României”, trei premii I pe țară pentru interpretarea folclorului bihorean, dar și pentru române. În anul 1972, are primele apariții pe micul ecran și i se înregistrează primele piese la radio.

A înregistrat, la “Electrecord”, 17 discuri, iar în fonoteca radio are peste 150 de piese. În 1989, lansează antologia de române pe versuri de Eminescu – *Mai am un singur dor*, cu 38 de titluri. În același an, inițiază festivalul de române cu același titlu, la organizarea căruia va renunța peste trei ani. Urmează, în 1994, o antologie de colinde – *Zorile-s dalbe. De la Dunăre la Sena* este o altă antologie de piese compuse pe versurile lui Vasile Alecsandri, aici figurând și o variantă a *Mioriței* în limba franceză.

În anul 2000, imprimă române pe versuri de Goga, preconizând o antologie care să cuprindă 37 de titluri – *Dorurile mele*.

Antologia românei românești (manuscris) cuprinde 150 de piese, unele de pe vremea lui Anton Pann, iar *Zorile de farmec pline* înmănunchează cântece pe versuri de George Coșbuc.

A editat, în 1996, *Misterul morții lui Eminescu* a dr. Ovidiu Vuia, în 1997 – *Despre boala și moartea lui Eminescu. Studiu patografic*, iar în 2000 – *Documente privind adevărul despre boala și moartea lui Eminescu* etc.

Cunoscut, în Bihor, mai ales de specialiștii în cultura tradițională și interpreții de muzică populară, Gheorghe Sărac este, încă, o revelație în ceea ce privește repertoriul și melodica și, nu mai puțin, o superbă voce care a slujit cu devoțiune și înaltă artă melosul popular și romanța românească.

*

În primăvara lui 2003, venea la Oradea, să-și lanseze acasă *cântecele de-acasă*, **DOREL MOȘ**, stabilit în București încă din

anul 1980. Fiu al Vașcăului, consacrat în capitală ca interpret de muzică populară bihoreană, Dorel Moș lansa la Oradea un CD cu 32 de cântece – *Altul moș ca mine nu-i*, înregistrate cu orchestre și dirijori din provincie (10 piese) și cu acompaniamentul orchestrei Radiodifuziunii, sub bagheta lui George Vancu, care are merite deosebite în valorificarea și promovarea cântecului bihorean.

Că melodiile sunt captivante nu credem că trebuie s-o mai spunem, dar că unele versuri sunt de-a dreptul geniale stă mărturie chiar lecturarea lor: “Nu mă trăi, Doamne, mult/ Că de lume mi-i urât/ Da’ nici nu mă lua-n grabă/ Că-amu mi-i lumea mai dragă”; “Câte flori sunt pe pământ/ Toate trag la jurământ/ Numai floarea craiului/ Șade-n poarta raiului/ Judecă pe cele flori/ Ca soacrele pe nurori/ - Soacră, soacră, poamă acră/ Acăr cât mi-i îndulci/ Maică dulce nu mi-i fi”; “Tătă lumea-i dintr-un neam/ Numa’ io pă nime n-am/ Tătă lumea-i dintr-o viță/ Numa’ io-s dă pă uliță/

Tătă lumea-i dintr-un sânge/ Numa' io n-am pă cine plânge/ Că pă cine am avutu/ O plecat, bade, demultu; “Hai, mândră, să ne fim dragi/ C-amândoi suntem săraci/ Și-om trăi cu buze dragi/ Ca alții cu șase vaci/ Și-om trăi cu buze moi/ Ca alții cu șase boi/ Și-om trăi cu buze dulci/ Ca alții cu șase junci/ Cine ne-o despărți pe noi/ Fie-i plugu' fără boi/ Și staulu' fără oi”; “Măicuță, când m-ai făcut/ Doamne, bine Ț-o părut/ Cu mâna m-ai legănat/ Cu gura m-ai blăstămat/ Să mă fi făcut o piatră/ Înt-o margine de apă/ Și apa când a urla/ Pă mine mă va mâna/ Tăt pă apă și mă duc/ În urma mea crească nuc”; “N-am gândit că oi ajunge/ Când oi hori și pot plânge/ D-amu' văd că am ajuns/ Când am horit, am și plâns/ Că omu' când îi supărat/ Să cunoaște pă umblat/ Omu' când îi năcăjit/ Se cunoaște pă pășit/ Că pășește-ncetinel/ Cu necazul după el”...

*

În anul 2007, **MARIANA STĂNESCU** se prezenta bucureștenilor, și țării, cu 20 de “cântece din Bihor” pe un CD cu titlu frumos și sugestiv: *Lumea mă, lumea mă...*

Născută în Beiuș, în 12 septembrie 1959, a absolvit Școala Populară de Artă din Oradea (clasa Silvia Pop de Popa), în 1982, și secția Etnomuzicologie și Folclor a Universității Hyperion (1996). Ca interpretă s-a remarcat de timpuriu, la 16 ani devenind solistă a Ansamblului Tineretului “Lioara”, unde a cântat alături de Maria Sidea, Florica Zaha, Dorina Miescu, Felicia Varga etc.

În 1985, pe data de 8 iunie, a realizat primele înregistrări radio cu orchestra Societății de Radiodifuziune condusă de prof. Sorin Miescu din Oradea, iar în 1992 a mai înregistrat alte melodii sub bagheta regretatului prof. Marcu Leț. În 2009, a realizat în studiourile SRR, împreună cu Orchestra Radio, încă 22 de cântece sub conducerea lui Adrian Grigoraș, păstrând cu sfințenie stilul tradițional bihorean.

Între cele mai frumoase cântece ale Mariane Stănescu se numără: *Mă cunosc că-s din Bihor, După valea Crișului, Nu te lăuda, bogate, Ard-o focu supărare, Inde te duci nor dă ploaie?, Asta-i sâmbăta cea mare, Asta-i viața strămoșească, Ne-o lăsat tata avere, Lume mč, lumea mč* etc. Ultimul cântec citat este învățat de la bunicul din partea mamei, Popa Ioan, din Gepiu, jud. Bihor.

Dacă a moștenit glasul și talentul muzical de la mama sa, de la bunici a învățat să țeasă și să confecționeze podoabe, ceea ce i-a adus, în 2005, o *Diplomă de Excelență* din Partea Muzeului Satului din București. Este membră a Asociației Creatorilor Populari din Balcani.

“Fonoteca de aur a românilor iubitori de folclor autentic și de bună calitate s-a îmbogățit de curând cu un valoros album muzical al bihorencei cu părul adunat în cozi aurii, Mariana Stănescu.

După 32 de ani de carieră artistică și riguroasă selecție a repertoriului, după 38 de premii obținute la festivaluri și concursuri folclorice între 1980-1990, înregistrări la radio, debutul la Tezaur Folcloric și remarcarea în Topul Tinerilor Interpreți de Folclor, acest album completează valoarea artistei, acumulată și recunoscută în timp.

Ascultând cele 20 de “Cântece din Bihor” de pe CD-ul “Lume mč... , lumea mč...” am regăsit frumusețea trăirilor oamenilor de la sat din Țara Crișurilor, zona Binșului. Muzica românească tradițională

trece granițele zonelor geografice, astfel încât, m-am “veselit” ascultând cântecele de joc, de dragoste, de muncă, de șezătoare ori cu urări specifice “lumii” Mariane Stănescu atât de frumos îmbinate.

Nu este de mirare apariția târzie a acestui album în cariera interpretei cu o voce caldă și unduioasă “după Valea Crișului, din Munții Bihorului, venită cu voie bună, să petrecem împreună”. Cântecele unui om vesel, inimos și profesionist, transmit bucuria de a trăi ce-i caracterizează pe români.” (Narcisa Dohanov)

În prezent, Mariana Stănescu lucrează ca redactor muzical la radio Antena Satelor, de unde propagă în univers, dar mai ales în casele neamului, valoroasa zestre a cântecului popular, pe care și ea îl slujește cu devotament și artă. Posedă o colecție deosebită de costume populare și un “barșon cu bani” de aramă de pe vremea lui Cuza.

Voce superbă, îndelung și migălos cizelată, Mariana Stănescu este una dintre cele mai importante și autentice soliste de muzică populară bihoreană.

Florica Ungur:
autenticitate, demnitate,
cultură

Descinzând din zona folclorică a Crișului Repede, Florica Ungur s-a impus, cu decenii în urmă, ca simbol al acestei deschideri a sufletului montan spre lumea românească și universalitate. Voce de excepție, dar nu mai puțin o sensibilitate aparte, care reușește să se confunde, până la identificare, cu *lăuntrul* cuvântului și al sunetului, Florica Ungur cucerește un public extrem de numeros, chiar și din străinătate, care o propulsează în *topul* celor mai reprezentativi și mai îndrăgiți mesageri ai *personanțelor* ființei românești dintotdeauna și de oriunde.

Dincolo de mireasma aparte a cântecelor sale, Florica Ungur s-a înstăpânit peste vers, ea dând glas vechimii și autenticității, mai ales însingurării într-un univers cu virtuți de *catharsis* din însăși inima cuvântului, din adâncimea sunetelor care spun și *ne spun*, “riscând” să devină o confesiune a spiritualității noastre, un *demon* socratic prin care înșiși zeii își fac intrarea în lume.

Cu aproape patru decenii în urmă, Florica Ungur mărturisea într-un interviu publicat taman în dulcele târg al Ieșilor: “Cânt, pentru că sufletul românului este cântător”, ea dezvoltând, într-o altă dimensiune, cunoscută aserțiune a lui Alecsandri (“Românul s-a născut poet!”), izvorită, însă, din aceeași irepresibilă credință în frumusețea morală și forța creatoare a țaranului român, care, trăind în orizontul naturii, trăiește – nu mai puțin – și în cel al culturii și al comunicării cu divinul, adică în al magicului.

Munca, diferite evenimente, petrecerile, necazurile etc., toate acestea sunt însoțite de cântec, se desfășoară odată cu cântecul, generând cântec. Însăși viața omenească este un cântec, care se petrece *în* cântec și *cu* cântec: “Cine-mi aude gura/ Poate ști că-i inima/ Cine-mi aude glasul/ Ști că-mi cântă sufletul/ Că m-o-nvățat

maica mǎ/ Și-mi fie dragă lumǎ/ Lumǎ cu soare și lună/ Omu cu inimă bună/ Și pă soare și pă nor/ Cânt la lume cu mult dor/ Că m-ovățat măicuța/ Cum să-mi stâmpăr inima/ Să-mi alin cu horile/ Toate supărările/ Alinați la lume multă/ Și la cine mă ascultă”... Cântecul, după cum lesne se poate observa, are o finalitate curativă și purificatoare, atât pentru interpret, cât și pentru ascultător.

Într-un astfel de univers spiritual, dominat de vraja muzicii sferelor, de ritualitate și ceremoniile cotidianului, de credințe și obiceiuri cu valoare mitică și simbolică, a poposit printre noi și Florica Ungur, aducând cu ea nu numai frumusețea și cântecul acelei lumi, ci însăși veșnicia sufletului românesc. A adus, așadar, Paradisul la vâmile cuvântului, încercând să intre în lumină, dar arătându-ne, pare-se, mai mult ceea ce decurge din această lumină: viața.

*

Florica Ungur a văzut lumina zilei la început de vară fierbinte, în preajma celui de-al doilea război mondial (8 iunie 1939), într-un sat din apropierea cursului mijlociu al Crișului Repede, de la poalele Munților Pădurea Craiului – *Fâșca*, un sat de oameni harnici, străjuit de dealuri domoale și umbroase, dar cu o istorie străveche, sat românesc atestat documentar la 1274, uitat apoi și abia în ultimii 50 de ani “intrat” iarăși în lume, mai ales prin cântecul interpretat fără egal de dăscălița de limba latină, un mesager al melosului românesc de mare talent și de o exemplară conștiință artistică. Copilăria, chiar și o bună parte de adolescență și prima tinerețe petrecute aici îi vor inocula dragostea și respectul pentru spiritualitatea locului, pentru modul de viață al satului românesc, pentru valorile acestuia, pe care nu le va trăda niciodată.

Clasele primare și elementare le face în localitatea natală, iar cele liceale – în Vadu Crișului, prima așezare rurală de prin aceste

părți - pare-se – în care s-a înființat un liceu. Între 1957 – 1962 urmează cursurile Facultății de Filologie (secția limbi clasice) a Universității din București. Acum este “descoperită” de Mihai Pop, care este impresionat de vocea și repertoriul studentei la “clasice”, ceea ce-l determină s-o trimită la Fâșca pe prof. Elisabeta Moldoveanu, ca să cerceteze zona; aceasta se întoarce la București cu mama Floricăi Ungur și încă două persoane, pentru a face înregistrări la Radio și pentru Arhiva de Folclor a Institutului de Folclor.

În anul 1963 este repartizată profesor de limba latină la Oradea; își va desfășura activitatea în special la Colegiul Național “Mihai Eminescu”. Tot în acest an, se înscrie la Școala Populară de Artă din Oradea (clasa Silvia Pop de Popa). Anul următor, debutează la TVR, într-o transmisie de la Oradea, alături de Dumitru Sopen, Maria Haiduc, Elena Hașaș.

Prestațiile de excepție ale Floricăi Ungur sunt răsplătite cu o sumedenie de premii și diplome, de la Premiul I și titlul de laureat la Concursul pe țară al formațiilor artistice de amatori, în 1967, sau Diploma Casei de Cultură din Leningrad, în 1972, până la Premiul Fundației Culturale “Ethnos”, în 1999, sau Diploma de Excelență a Festivalului Internațional “Nunta Zamferei”, în 2001. I s-a conferit ordinul Meritul cultural clasa I în grad de Cavaler și a primit Diploma de Excelență a TVR la aniversarea a 50 de ani de existență.

A înregistrat la radio, TVR și Electrecord 156 de cântece, până în 1990 fiindu-i editate zece discuri “Electrecord” și patru casete, a colaborat cu mai toate orchestrele și ansamblurile folclorice din România, a participat la fără număr emisiuni și turnee în țară și străinătate, a fost protagonista mai multor filme de televiziune și documentare; a fost apreciată de profesioniști ai culturii tradiționale ca Traian Mârza, Ioan T. Florea, Corneliu Bucur, Victor Parhon,

Marioara Murărescu, Elize Stan, Sofia Popa etc., și de oameni de cultură care s-au exprimat în scris la superlativ despre interpreta Florica Ungur (Vasile Vetîșanu, Ioana Proca, Gabriela Hurezean, Carolina Ilica, Teodor Crișan, Ioan Laza, Ion Davideanu, Nicoale Brânda, Viorel Horj, Valentin Buzlea, Dumitru Chirilă, Smaranda Jelescu, Petru Malița etc.). Două absolvente ale Universității din Oradea (Adriana Popa-Hexan și Valeria Ruje) și-au susținut lucrările de licență cu studii despre activitatea și repertoriul Floricai Ungur.

În ultimii ani, îndrumă și cristalizează primii pași ai câtorva tinere interprete de real talent: Corina Lele, Otilia Haragoș, Ioana Urs etc.

*

Florica Ungur cultivă, cu predilecție, doina (trăgănata, hora), dar și cântecul de joc, cântecul de nuntă, cântecul de cătănie etc., în cea mai bună tradiție folclorică. De altfel, fără pic de teamă de a greși, se poate afirma că Florica Ungur este una dintre cele mai mari doinitoare din muzica noastră folclorică, una dintre cele mai autentice și fidele interprete de folclor muzical românesc. Ascultând-o în paralel cu informatoarele sale, rămâi uimit de fidelitatea și profunzimea cu care urmărește linia melodică și esența comunicării. Indiscutabil, acesta este rezultatul unei trăiri, al unei ființări puternice la nivelul fondului, dar și al unei culturi muzicale bine asimilate. Avem de-a face, așadar, cu o conștiință artistică exemplară (v. și “Cine-o zis întâi doina/ I-o fost arsă inima...”; “Slobozi, Doamne, glasul meu/ Țângalău peste părau...”), care-o așează pe Florica Ungur într-o familie ilustră de interpreți de muzică populară autentică: Maria Tănase, Maria Lătărețu, Ioana Radu, Ileana Constantinescu, Grigore Leșe, Sofia Vicoveanca, Tatiana Mihali, Angela Baciuc, Maria Butaciu, Lucreția Ciobanu, Florica Bradu, Florica Duma, Felician Fărcașu, frații Petreuş, Dumitru Sopon, Ioan Bocșe etc. Pe toți acești interpreți

îi caracterizează respectul pentru autenticitatea faptului folcloric, tendința de re-creare a stării care l-a generat, grija pentru linia melodică și pentru graiul specific zonei din interiorul căreia provin, altfel spus: sublimarea actului artistic și realizarea unei felii de viață cât mai veridică, cât mai înrădăcinată în realitatea satului românesc.

De aceea, iubitorii și cunoscătorii culturii tradiționale vor căuta această muzică mai puțin spectaculoasă, mai puțin antrenantă, într-un limbaj mai aparte – regionalizat sau chiar arhaizat -, dar de rezonanțe emoționale mult mai profunde și statornice. Desigur, un cântec de înstrăinare, o trăgănată care evidențiază dramatismul despărțirii de cei dragi este mai puțin antrenantă decât un elogiu *birtuțului* și *uiegii*, dar reliefează un mod de viață și o filosofie specifice țăranului: “Maică, nu mă sfădi rău/ Până ce-s la pragu tău/ După ce m-oi străina/ Cu prânzu mi-i aștepta/ Cu prânzuțu cald la masă/ Și cu apă rece-n vasă/ Da prânzuțu s-a răci/ Apa-n vasă s-a-ncălzi/ Io, măicuță, n-oi veni/ Și-atunce ți-o părc rău/ Că m-ai dat din satu mneu...”

La fel, *moara lu' nu-știu-cine* poate înlocui *crâșma*, dar nu și înțelepciunea travaliului cotidian și a rostului cântecului în viața celui care trudește: “Până-i soare pă răzoare/ Nu s-aude-o horitoare/ Dacă soarele-asfîntește/ La tătă holda horește/ Și-așa cântă de cu drag/ Tremură frunza de fag...” Funcțiile și forța extraordinară a cântecului nu ating numai natura, ci-l urmează pe om și în lumea de dincolo: “U-iu-iu până ce-s viu/ Dac-oi muri, mort să fiu/ U-iu-iu că și-n mormânt/ Facu-mi voia și-am să cânt...”

*

Florica Ungur, “această fantastică pasere a cântecului, a înviorat plaiurile Ardealului, punând pe colnice rouă și bucurie, relice dintr-un ultim secret al țăranului în dorința lui de a lovi cerul cu bățul...”

Venind cu graiul de acasă al părinților și al strămoșilor, beneficiind și de bună conservare a muzicii și a tradițiilor în această zonă a țării, înzestrată fiind cu o aleasă cultură și cu un rafinat gust pentru autentic și inedit – ea cultivă doina cea trăgănat curgătoare, cântecul de joc și de nuntă și cântecul de jale – “șoptit” și “fluierat” – mai mult bocet, dar de un colorit aparte.

Vocea caldă, cu un timbru specific, modulată cu ușurință, și versurile încărcate metaforic, deși foarte simple – concură în egală măsură la crearea unei stări “poetice” greu de înlăturat din sufletul ascultătorului. Cântecul, chiar cel de joc, îmbracă o dulce aureolă melancolică, el se circumscrie vieții rurale din care a izvorât, înnobilând satul și oamenii lui.” (Lucian Steia, *Marginalii la cântările Floricăi Ungur*, în “Alma Mater”, nr. 9-10 (33-34), an V, octombrie-noiembrie 1973)

Florica Ungur, cea care în viața de toate zilele se apleacă cu mare dragoste asupra lui Cicero, Horațiu sau Tacit, a înțeles bine că succesul muzicii populare își are lăcașul în vatra din care aceasta a izvorât, a înțeles și mai bine că numai fidelitatea interpretativă are virtual în sine ineditul, de care cei mai mulți interpreți ai zilelor noastre s-au depărtat bineșor (...). Graiul, așa cum s-a conservat în limbajul preabunilor noștri părinți și bunici, este nu numai un sâmbure metaforic, este însăși garanția poeziei. El dă relief ideii prin puterea de imagine în sine, chiar atunci când simplitatea unor gânduri ar părea tangente efemerității. (Lucian Steia, *Despre cântare și Florica Ungur – așa cum nu s-a mai scris*, în Opinia studentescă, nr. 1, an I, aprilie 1974)

*

În folclor, ca și în alte domenii ale artei, au existat câteva (și nu puține) personalități verticale care, aidoma copacului în bătaia

vânturilor potrivnice, cu cât și-au înfipt mai adânc rădăcinile în glie, cu atât și-au desfășurat coroana mai semețată sub cer. Florica Ungur este una dintre ele. Intrată de mult în conștiința publicului meloman din județ și țară, ea reeditează mitul tinereții fără bătrânețe a cântecului. Aceași prospețime, culoare și fior artistic ca și în vremea debutului. Firește, interpreta și-a descoperit de atunci noi drumuri spre inima doinei culeasă din tremurul frunzei codrului, din murmurul potolit sau învolburat al Crișului Repede, din gurile celor ce-au păstrat-o și i-au conferit o valoare testamentară în numele generațiilor trecute și viitoare. Și-a îmbogățit repertoriul solistic cu piese de o stranie frumusețe, culese direct de la sursă, în care nu știi ce să admiri mai întâi, tulburătoarea expresivitate a versurilor, dimensiunea melosului sau sinteza amândurora. Nimic nu este de prisos în această minunată alcătuire. O sinceritate a rostirii definitorie sufletului complex, bogat în vibrații, al creatorului anonim, cenzurează orice exces și potențează prin ardența trăirii fiecare nuanță. Pentru a realiza asemenea performanță este nevoie însă nu numai de instinct, ci și de cultură. Talentul moștenit se subțiază sau primește direcții imprevizibile dacă nu este subordonat unei priviri mai adânci. Mi se pare că Florica Ungur reprezintă cazul interpretului care și-a asumat prin cultură moștenirea talentului. Această privire superioară a făcut-o să evite concesiile ieftine făcute gustului – comercial, îndoielnic. Ea și-a păstrat intactă demnitatea cântecului devenind, în acest sens, model pentru generațiile tinere și foarte tinere. (*Viorel Horj*)

*

Între prestigioasele interprete prin intermediul cărora melosul popular bihorean și-a câștigat marca unei remarcabile autenticități, intrând cu întregul lui fond de simțire și expresie în circuitul național, numele Floricăi Ungur nu poate fi omis. Și nu numai pentru inflexiunile

melodice ale unui timbru vocal specific, racordat mereu la o gamă sufletească de sensibilă și largă vibrație, ci și pentru caracterul reprezentativ al textelor. Această înțelegere față de de ceea ce înseamnă cu adevărat “cuvânt” și “melodie” nu este numai consecința talentului nativ, instinctului de comunicare spontană cu un univers cunoscut, ci și a perseverenței, a unei detașări lucide pe care ți-o dă instruirea temeinică, cultura.

Altfel spus, pentru Florica Ungur, cântecul popular din Bihor nu reprezintă o realitate preluată, ci una asumată, înțelegând prin aceasta căutarea unei fericite corespondențe cu fondul melosului și restituirea lui, prin filtrul sensibilității proprii, în nota lui cea mai specifică. Cine îi ascultă doinele bătrânești va rămâne surprins de accentele calme, învăluitoare, în care sentimentele puternice ard mocnit, ca focul sub spuză. Nici când ritmul este mai săltăreț interpreta nu părăsește măsura echilibrului, afectarea, artificiful, efectele fără acoperire în realitate fiindu-i cu totul străine.

Explicația popularității vocii sale se află tocmai aici, în arta cu care Florica Ungur știe să fie sentimentală fără exaltare, și lucidă fără ariditate. Profesoară de limba latină, ea cunoaște atât de bine că drumul spre acea *fons aurea* a poporului nu-l poți face decât grăbindu-te încet! (*Viorel Horj*)

*

Aprecierea deosebită de care Florica Ungur se bucură în țară și peste hotare, discurile editate de “Electrecord”, prezența în programul emisiunilor de radio și televiziune sunt suficiente, credem, pentru a argumenta calitățile artistice deosebite de care dispune această recunoscută interpretă a cântecului popular bihorean. Și din acest motiv vom insista mai puțin asupra lor. Ceea ce dorim să subliniem sunt câteva lucruri mai puțin cunoscute marelui public, câteva

elemente care fac din Florica Ungur un prototip al interpretului de muzică populară, alăturând-o unei serii, din păcate limitată azi la numai câteva nume, ce va deschide, după opinia noastră, și va consolida o direcție nouă, o modalitate de ținută artistică superioară a ceea ce este și trebuie să fie în condițiile actuale valorificarea scenică a folclorului. (...)

Surprinderea pe viu și de la sursa cea mai autorizată a faptului de folclor, în desfășurarea sa concretă, cu toate modificările ce survin ca urmare a întregii evoluții social-culturale, oferă cea mai sigură garanție selecției și fixării repertoriului. Este acest mod de a concepe activitatea, de a întocmi repertoriul și o posibilitate, poate cea mai sigură, și hotărâtoare în același timp, de a-ți face ceea ce am denumi noi cultură folclorică. Cultură ce include parcurgerea unor materiale teoretice și o bună cunoaștere a terenului.

Am insistat asupra tuturor acestor probleme pentru că ni se par de o actualitate stringentă și decisive în momentul în care accentul principal cade pe respectarea caracterului autentic al valorificării creației populare. Pentru că, va trebui să recunoaștem, nu ne mai putem mulțumi cu soliști fără cultură folclorică solidă. Ca să nu mai vorbim de practicile care nu au nimic comun cu arta, cu autenticitatea și valorificarea în sens major a folclorului, de acele cazuri în care text și melodie, manieră de execuție și interpretare, rod al “compoziției” unora și altora, sunt adesea nu numai nefolclorice. Amatorismul, în sensul peiorativ al cuvântului, a făcut destul rău și, vrând-nevrând, va trebui să dispară. (*Al. Dobre, 1973*)

*

- *În contextul cântecului popular bihorean ați constituit împreună cu celelalte Florici o generație de aur. Ce vine după dumneavoastră?*

- Generația noastră a dat tot ceea ce a avut mai bun, aducând fiecare dintre noi, prin specificul personalității sale, obolul lui întru permanența și măreția cântecului popular bihorean. A fost o concurență loială între noi, între Florici în primul rând, dar nu numai, concurență din care a ieșit ceea ce se știe. Dintre cei care vin după noi, sunt unii dăruți de Dumnezeu cu glas și talent. Poate, însă, le lipsește exigența noastră, poate iubirea noastră. Și, nu în ultimul rând, un spor de informare culturală, în primul rând cea aferentă lumii satului românesc.

- *Care sunt cele mai frumoase cuvinte care s-au spus sau scris despre dumneavoastră?*

- Dintre cele multe, pe care admiratorii mei le vor putea citi, o parte pe pliantul CD-ului *Bate vânt de la Orade*, citez aici doar frumoasele cuvinte pe care colegul dumneavoastră, poetul Miron Blaga, le-a scris despre mine: “Ascultând-o cântând pe Florica Ungur, sufletul se desprinde de banalul cotidian și se apropie de divinitate, misterios, dar sigur. Căci, în cântecele ei fără pereche, cu aer de munți sălhuți, sunt feliile noastre de viață autentic românească, veacurile noastre de dăinuire și cultură, accentele noastre de îndumnezeire. Iar pe buzele acestei flori de colț a Bihorului, Orpheu-tracul și-a pus ghirlanda de lauri și iubire, în vreme ce vatra românească a învrednicit-o cu picătura de lacrimă și sânge a înveșnicirii”.

- *Deși îmi vine greu să spun, am impresia să, în ultima vreme, prea mulți soliști profesioniști de muzică populară aduc mai multe deservicii decât serviciile cântecului românesc prin compromisurile pe care le acceptă...*

- Cu tristețe trebuie să spun că, din păcate, aveți dreptate. Chiar și soliștii profesioniști abdică de la principiile sacre ale autenticității cântecului, principii pe care le-au respectat cândva și prin care au ajuns ceea ce au ajuns. Lor li se adaugă cohorta de neaveniți care

intră în cetatea cântecului popular tropăind din picioare. Abdicările lor pervertesc și gustul publicului. Mai ales al celui tânăr, care nu mai cunoaște folclorul de la sursă. Pentru mine, cântecul interpretat de femeile de la țară rămâne singurul reper artistic. Toată viața mea am vrut doar să egalez gestul lor. “Auzi, mă fată, tu cânti ca maica”, mi-a zis prin ’70, Teodor Carțiș, originar din Rogoz – Bihor, pe atunci director al “Electrecord”. E unul dintre cele mai mari omagii care mi-au fost aduse.

- *Și pentru că tot am ajuns la “Electrecord”...*

- Am înregistrat la viața mea zece discuri și patru casete. Evident, am pus în ele tot ce am gândit că e mai semnificativ din repertoriul meu artistic.

- *Apropo de acest repertoriu. Dacă ați fi obligată, astăzi, să alegeți, din tot ce ați cântat, doar zece cântece, la care v-ați opri?*

- Multe dintre ele sunt cuprinse în CD-ul ce urmează să-l lansez pe 1 mai. Obligată să aleg, deși mă simt vinovată față de mine și mai ales față de cântec, zic: *Noi merem după mireasă, Cine nu știe ce-i doru, Bate vânt de la Orade, Oi, li, li, frunză galbănă, Răsari, lună, codrilor, Eu de-acela om am fost, Pă drumu Stânii de Vale, Toarce, furculeana mea, Codrule, face-te-ai nor, Mult mă-ntreabă inima...* (fragmente dintr-un interviu acordat lui *Nicolae Brânda*, 2001).

Maria Haiduc:
eterna tinerețe a cântecului

Bihorul, spunea recent Marea Doamnă a etno-muzicologiei românești, Emilia Comișel, este una dintre cele mai puternice și reprezentative zone ale cântecului românesc, cu un folclor bogat și complex, de o varietate de ritmuri, forme și culori ieșite din comun, iar interpreții de muzică populară de aici sunt, poate, cei mai reprezentativi – un numai pentru talentul lor, prin pregătirea lor, cât, mai ales, prin trăirea care-o încorporează cântecului. “Ei trăiesc ceea ce cântă, pentru ei cântecul este un mod de fi, o stare a ființei, poate de aceea, aici, folclorul românesc este în plină expansiune, trăind o eternă tinerețe”...

Din această zonă, purtând aceste atribute de excelență, cobora – cu mai bine de o jumătate de veac în urmă – în Universul Cântecului, și Maria Haiduc, o voce superbă, cu un repertoriu inedit, de o autenticitate frustă, plină de nerv și ritm, care a atras imediat atenția. Era, de altfel, prima apariție remarcabilă, după Elisabeta Pavel, alături de Traian Hurgoi, Maria Dumitraș, Elena Hașăș, Elvira Lerințiu, cu care, ani de-a rândul, va împărtăși și împărți bucuriile marilor împliniri artistice. Căroră, peste câțiva ani, li se vor alătura și Floricile Bihorului, Dumitru Sopon și Marioara Precup, artiști-interpreți de-o demnitate și-o frumusețe a cântecului exemplare, prieteni de-o viață ai Mariei și de veșnicia melosului românesc.

Talent puternic, prezență scenică fermecătoare, repertoriu de tezaur, deschizătoare de drumuri, toate o recomandă pe Maria Haiduc Filarmonicii orădene, ca și atenției radio-ului și televiziunii naționale, a căror colaboratoare de marcă, extrem de îndrăgită, a devenit. Este selectată și participă la turnee de mare succes în țară și străinătate (Festivalul Tineretului și Studenților de la Moscova, apoi în fosta Iugoslavie, Ungaria, Spania, Franța, Germania, Italia, Portugalia etc.),

i se înregistrează zeci de melodii (șapte discuri Electrecord) personale și alte patru colective, peste 10 casete și CD-uri. Melodiile ei, majoritatea culese de prin satele Bihorului, în trudnice zile și nopți de neodihnă, devin “șlagăre”, cucerind prin originalitate și prin profunzimea conținutului, prin arta interpretativă fără cusur, îndelung șlefuită.

Truda neostenită pusă în slujba folclorului românec, calitățile vocale, activitatea laborioasă îi sunt răsplătite încă din 1972, când i se acordă ordinul “Meritul Cultural” cl. III, “pentru păstrarea și promovarea muzicii românești”. La aniversarea a 40 de ani de activitate (1955-1995), Inspectoratul pentru Cultură și Culte al județului Bihor îi acordă diploma “pentru merite deosebite în interpretarea și promovarea melosului bihorean”, iar Ministerul Culturii și Cultelor, în 2002, “pentru contribuția de excepție în promovarea folclorului românesc”, îi decernează “Diploma de excelență”. Tot anul 2002 îi aduce o altă binemeritată distincție – “Crucea națională Serviciul Credincios” cl. III, acordată de Președenția României.

În anul 2004, președintele României îi conferă Ordinul “Meritul Cultural”, în grad de ofițer “Arta Spectacolului”, în semn de apreciere a activității și pentru dăruirea și talentul interpretării pus în slujba artei scenice și a spectacolului.

De la 1 iulie 2005 a preluat emisiunea “Crișule, pe malul tău” la TV Național Beiuș.

În noiembrie 2005 Casa de discuri Electrecord a editat un CD Maria Haiduc, “Crișule, pe malul tău”, cu ocazia a 50 de ani de la debut.

Casa de Cultură a Sindicatelor Oradea, unde activează din 1992, la 8 martie 2006, împreună cu Fundația de Cultură și Artă Populară “Maria Haiduc” au aniversat cu mare fast împlinirea a 50 de ani de

activitate profesional-artistică. Tema spectacolului: *Transferarea către noua generație de interpreți a repertoriului Mariei Haiduc*. “De ce să se mutileze o melodie culeasă cu mult sârg și grijă în urmă cu 30 – 50 de ani, înregistrată, popularizată și să nu fie cântată așa cum este, cu melodie și text avizat de marii noștri înaintași în cultura folclorului românesc? De ce din trei melodii să faci una, adică o FĂCĂTURĂ?” – întreba și se întreba, atunci, Maria Haiduc.

În urma propunerii făcute de Casa de Cultură a Sindicatelor către Primăria Municipiului Oradea, în noiembrie 2006 i-a fost conferit titlul de “CETĂȚEAN DE ONOARE AL MUNICIPIULUI ORADEA”, o recunoaștere a activității în cadrul Ansamblului “Nunțașii Bihorului”, ansamblu care are o vechime de peste 50 de ani.

La 4 august 2007 i s-a conferit titlul de “Cetățean de onoare” al comunei Cefa.

*

Maria Haiduc a făcut din cântat o profesiune de credință.

Activitatea de culegător de folclor, în special a cântecului popular, este materializată de Maria Haiduc în trei volume (manuscrite), în care textele sunt transcrise pe note, totul fiind realizat după cele mai riguroase criterii științifice, ceea ce o așează în pleiada iluștrilor cercetători și culegători de muzică românească, deschisă de Bartok și Brăiloiu. Cele două cărți apărute deja (*Cântecele mele și Cântecele noastre*, 2003) reprezintă doar o selecție din aceste volume din repertoriul cu care Maria Haiduc a încântat și cucerit publicul.

Relevante pentru personalitatea de excepție a Doamnei Cântecului bihorean sunt și emisiunile sale, la TVS Oradea și apoi la Național TV Beiuș, unde promovează tinerele talente și-i ține în atenție pe

interpreții ansamblurilor și formațiilor bihorene, dar și pe reprezentanții de frunte, mai ales din Ardeal, ai incomparabilului cântec popular românesc, ca și Muzeul Fundației “Maria Haiduc”, cu peste 500 de exponate originale.

Anamaria Gal își ia diploma de licență cu lucrarea *Maria Haiduc, Doamnă a cântecului bihorean*.

În fond, viața și activitatea Mariei Haiduc sunt ele însele un tezaur, un tezaur izvorât și întors neamului, geniului acestui neam, neprețuitei lui bogății sufletești; sunt ele însele un cântec – cântecul de dragoste și credință în marile valori, în harul dumnezeiesc cu care Domnia-sa a fost investită de Pronia Cerească.

Maria Haiduc s-a născut în 29 septembrie 1939, la Oradea. După absolvirea liceului (actualul “E. Gojdu”), în 1955, își începe cariera de interpret de muzică românească, devenind colaboratoare, apoi membră a Orchestrei de muzică populară “Danko Pista”, viitorul Ansamblul folcloric “Crișana”, al Filarmonicii de Stat Oradea.

A înregistrat – la Radio, TVR, “Electrecord” – peste 80 de melodii de muzică populară din Bihor.

A cântat alături de “monștrii sacri” ai folclorului românesc: Maria Tănase, Maria Lătărețu, Ioana Radu, Rodica Bujor, Lucreția Ciobanu, Emil Gavriș, Alexandru Grozuță, Angela Moldovan etc. etc.

Tudor Jarda a prelucrat, pentru cor și orchestră, cântecul *D'aici până la Oradč*, iar Gheorghe David, profesor și compozitor orădean, *Badea cu ochii de mure* din repertoriul îndrăgitei cântărețe bihorene, care a fost invitată să cânte și la recepțiile în onoarea unor șefi de stat: Tito, Jivkov, Kadar etc., ea posedând un repertoriu care include tor spațiul românesc, interpretând remarcabil și cântece de petrecere, romanțe, muzică de café-concert etc.

*

“Fără îndoială, cântecul popular bihorean și-a trăit perioada sa de glorie în vremea Floricilor – Ungur, Bradu, Duma - impuse de valoarea cântecului lor, așezat sub semnul unei triade onomastice încântătoare. Lângă ele, pornită chiar ceva înaintea lor, evoluând la același nivel valoric, Maria Haiduc a dat substanță acelei generații de aur a soliștilor de muzică populară din Bihor. Încet, încet, prin voia vremurilor, Floricile sunt tot mai puțin prezente în “scenă”. Maria Haiduc, însă, nu pare dispusă să plece steagul. O demonstrează noile sale apariții pe piața cântecului popular, înregistrările de ultimă oră. . .

- *Doamnă Maria, chiar așa, cum stăm cu steagul cântecului popular? Tot sus?*

- Un interpret, atâta timp cântă, cât poate. Dacă eu pot să fac treaba asta, cel puțin la fel de bine cum am făcut-o până acum, nu văd de ce m-aș opri. Cât am să pot, am să cânt, când nu, am să mă retrag frumos.

- *Din generația dvs., adică Maria Haiduc+Floricile+Viorica Flintașu, sunteți singura care țineți piept timpurilor, sau îmi pare mie?*

- Așa mi se pare și mie. Vedeți, toată generația noastră de soliști, deci eu și Floricile, am iubit cântecul popular, ne-am dăruit lui. Poate eu l-am iubit mai cu patimă. Această permanență a mea vine și din patimă, și din talent, dar și din sentimentul unei obligații civice, pe care simt că o am. Imediat după revoluție, ministrul Culturii de atunci, Andrei Pleșu, altfel om de cultură de valoare deosebită, pune, retoric, întrebarea dacă nu cumva în România se cântă prea mult folclor. Pe mine afirmația lui m-a speriat, iar apoi m-a mobilizat. Astea sunt rădăcinile noastre, cântecul și tradițiile! Dacă tăiem rădăcinile, ce se alege de copac? Am dat atunci telefoane la colegii mei de breaslă și de generație din toată țara, telefoane, ca niște semnale de alarmă.

- *Dacă acum ar trebui să cântați un singur cântec, dintre cele cântate, care ar fi acela?*

- “Lumea zice că eu cânt/ Tot ea zice că n-am gând/ Da’ io-
atâtea gânduri am/ Câte zile-s într-un an./ Numa’ unu’-așa mă bate/
Să le las încol’ pe toate/ Lasă cânt să-mi fac voia/ Că mi-e dragă
mult lumea...”

- *Dacă tot am vorbit despre dumneavoastră și despre Florici, iubitorii de folclor știu ce vă unește. Poate mai puțini știu ce vă desparte.*

- Poate personalitatea mea a fost mai pronunțată. Înțeleg prin personalitate voința de a face ceva. Cam tot ce am făcut, din multul sau puținul care l-am făcut, l-am făcut cam singură. M-am bătut pentru orice. Apoi mi-a plăcut să haiducesc, să fiu liberă și să cânt. Dincolo de asta, din partea mea, toți cântăreții au încăput sub soare. N-am agreat luptele de culise. Cât am putut, i-am ajutat pe alții. Îi ajut și acum pe cei mai tineri. Nimeni nu mi-a bătut vreodată la ușă să mă întrebe ceva și să plece fără o vorbă bună.

- *După atâția ani pe primă linie, cam câte cântece ați cântat?*

- Aproximativ 500. Aproape din toate genurile muzicale, chiar dacă folclorul a rămas floarea de lângă inimă. Mi-ar fi plăcut să fac și operetă. Cred că posibilități vocale și temperament am avut, dar cum la Oradea n-am avut o scenă lirică... Oricum, oriunde am cântat, întotdeauna, am început cu două cântece din Bihor, iar pe scenă am cântat numai folclor bihorean. În țară și străinătate. În țară, adică peste tot în România, căci eu aș putea spune că am învățat geografia României cântând. Îți dai seamă că, în mai bine de patru decenii de biografie artistică, în memoria mea s-au adunat multe evenimente. Am început și să scriu o carte de memorii, dar cum nu știu să scriu la fel de bine cum cânt, poate găsesc pe cineva să le prelucreze. Poate chiar copiii mei. Cu această biografie eu nu mai sunt doar un

cântec, ci și memorie. Mă obsedează ideea s-o transmit, de aceea am înființat și Fundația Culturală și de Artă Populară “Maria Haiduc”. Nu ca să-mi aduc mașină, ca alții, ci să pot transmite ce am adunat. Dacă se va înființa acel Muzeu al Satului bihorean, despre care se vorbește, aș vrea ca măcar o cameră s-o “îmbrac” eu.

- *Tot prin Fundație, ați scos la Audio-Pro setul de casete Maria Haiduc. După câte știu, evenimentul e unic, scot alții o casetă, două, dar trei o dată?...*

- Cam toată viața mea am pus-o în aceste casete. Din cele 500 de cântece cântate, am ales 58 de titluri. Două casete cuprind exclusiv repertoriu folcloric bihorean, iar una, tot exclusiv, române și cântece de petrecere.

- *Câteva titluri?*

Folclor: “De-aici până la Oradă”, “Crișule, pe malul tău”, “Gura mea ca cetera”, “Dragă mi-i pălinca-n iagă”, “Bătrânețe, cum v-aș da”, “Mărs-o maica de la noi”. Iar dintre române, cunoscutele: “La fereastra casei mele”, “Călugărul din vechiul schit”, “Am iubit doi ochi albaștri”, “La fereastra cu zorele”, “Dorurile mele”, “Smaranda” etc. (*Interviu realizat de N. Brânda, “Crișana, 28 martie 1998”*)

*

“Exigentă cu ea însăși, a ținut la autenticitatea, la puritatea cântecului popular. L-a interpretat într-o gestică vie, dezinvoltă, de-o ritmicitate alertă, pasionată și pasionantă, fără efecte ieftine și bâlbâieli scenice. Ritmul ei – ca la cântăreții negri – venea din interiorul cântecului (...) Cântecele, ca femeile n-au vârstă. Pe firul de lumină al acestui dulce adevăr, Maria cântă, cântă în tinerețea fără bătrânețe a sufletului său”. (*Al. Andrișoiu*)

*

“Am realizat împreună emisiuni Radio, am avut prilejul s-o întâlnesc apoi în concerte și spectacole și, mai târziu, în studiourile Televiziunii.

Cum este și firesc, în atâția ani, am aflat și bucuriile și tristețile care erau dincolo de zâmbetul atât de frumos al Mariei Haiduc. Erau ... Acum, sinceră să fiu, Maria are mai multe motive să se bucure... De ani și ani, alină prin cântec dorurile celor din jur. În casa ei, lângă un soț bun, cu minte și inimă, urmărește realizările celor doi copii și zborul lor spre lume. Este mereu alături de interpreți tineri din zonă cu un sfat, cu o vorbă bună.

Și cântă. Privind-o și ascultând-o pe Maria Haiduc, parcă ne vine să credem că există acea “tinerețe fără bătrânețe” din poveștile bunicilor”. (*Marioara Murărescu*, TVR București)

*

“Printre nenumăratele și dăruitele soliste de muzică populară românească, numele Maria Haiduc din Oradea se poate înscrie cu binemerită mândrie.

Ea este una din interpretele îndrăgite ale emisiunilor Radioteleviziunii precum și vedeta multor discuri “Electrecord”. Știe nu numai să cânte ci și să-și aleagă repertoriul cu deosebită exigență și pricepere artistică.

Maria Haiduc se distinge prin reale calități interpretative, ea dispunând de o voce caldă și melodioasă, cu un timbru plăcut, fiind totodată preocupată de redarea ritmului și lirismului cântecelor bihorene”. (*Theodora Popescu*, Radio București)

Adriana Comșa-Haber:
sensibilitate, vocație, cultură

În primii ani ai deceniului 6 din veacul trecut a apărut, pe bolta cântecului popular, mai întâi la Arad, apoi la Oradea, o stea din ce în ce mai strălucitoare: Adriana Comșa, o tânără profesoară de muzică, cu o voce extraordinară și cu o știință a interpretării remarcabilă. Absolventă a Școlii Normale de Fete Sibiu (1957) și a Conservatorului „Gheorghe Dima” din Cluj (1961), Adriana Comșa ia drumul Aradului ca profesor titular la o școală generală și solist vocal la Filarmonica de Stat, pentru a se stabili, în 1964, pentru un scurt interval la Oradea, ca profesor la Liceul Pedagogic și solist la Filarmonică (până în 1968).

Tânără, frumoasă, entuziastă, de o devoțiune exemplară pentru folclor și pentru cântecul popular în special, Adriana Comșa va găsi aici, la Oradea, un mediu prielnic pentru talentul ei puternic, având, totuși de înfruntat „conurența” lui Traian Hurgoi și Dumitru Sopen, Maria Haiduc și Elvira Lerințiu, a Marioarei Precup și Elenei Bologna, dar, mai ales, a Floricilor, care se lansaseră și ele la televiziune și la radio și „asaltau cu succes celebritatea”. Fire mai puțin bătaioasă, dar extrem de harnică și perseverentă, Adriana Comșa va reuși să se impună alături de colegi, devenind un nume în muzica populară.

Dar, în 1968, Adriana Comșa ia din nou drumul Aradului, unde va rămâne până în 1971, ca solist la Filarmonică și profesor la Liceul nr.3. Va continua, totuși, să colaboreze, sporadic, și cu Filarmonica și colegii orădeni, de care își amintește și astăzi cu mare plăcere și bucurie, considerând Oradea și colegii de la „Populară” o casă și o familie temporare, dar dragi sufletului, care au pregătit-o, într-un fel, pentru viață.

În 1971, Adriana Comșa-Haber se stabilește, cu familia, la Sebeș-Alba, profesor la Școala Generală nr.2 și la Colegiul Național ”Lucian Blaga”, unde se va statornici până la pensionare (2009).

În cei circa 40 de ani de profesorat în minicipiul Sebeș, a instruit și condus corul școlii, grupuri vocale, soliști vocali (la Casa de Cultură, la Fabrica de hârtie Petrești, la Spitalul orășenesc, la CISEROM etc.), formații și interpreți cu care a participat la diferite festivaluri și concursuri, spectacole și turnee – în plan local și național – obținând rezultate remarcabile.

Cu corul Școlii Generale nr.2 din Sebeș, la invitația Radio-Televiziunii Române, a înregistrat peste 60 de piese corale și a realizat 3 filmări TV, în perioada 1978-1986.

Din 1976, când a obținut locul I pe țară la *Concursul Formațiilor vocale pentru copii*, până în 2004, a participat la toate olimpiadele școlare naționale de muzică (organizate din doi în doi ani), situându-se de 12 ori pe locul I, o dată pe locul al II -lea și o dată pe locul al III -lea, la faza republicană, performanță greu de realizat chiar și de o școală de profil!

De asemeni, a ocupat de două ori locul I la Festivalul Coral „Jacob Mureșanu” de la Blaj (1985 și 1986), locul I la Concursul de interpretare –grupuri vocale pentru copii (1988, Lacu-Sărat, Brăila) și de două ori locul I la Festivalul coral interjudețean „Cântați cu noi” de la Oradea (1989, 1990) pentru ca, începând din 1981, Corul Școlii Gegenerale nr.2 Sebeș să participe la 25 de ediții ale prestigiosului Festival Internațional al Corurilor „Timotei Popovici”, unde a fost de tot atâtea ori laureat!

Cu această formație vocală, doamna profesor Adriana Comșa-Haber a fost invitată deseori în programe festive județene – *Dialog la distanță*, *Antena vă aparține*, ori programe omagiale, în cinstea zilei de 1 Decembrie la Alba-Iulia, la Blaj, la filmări în Munții Apuseni etc. Și tot cu acest cor și aceste grupuri vocale a participat la toate manifestările din Sebeș cu ocazia Sărbătorilor de Crăciun, la Festivalul „Lucian Blaga”, la zilele Sebeșului etc. etc.

În semn de apreciere a muncii artistice și a rezultatelor obținute de-a lungul timpului, corul a fost înscris în *Asociația Națională Corală din România* (2000), iar Adriana Comșa-Haber, ca dirijor, a fost invitată de *Fundația Sound* a dirijorilor de coruri la patru ediții ale Simpozionului Internațional de la Sinaia și gratulată cu patru Diplome de Onoare din partea Comitetului de Cultură al județului Alba.

Profesoara Adriana Comșa-Haber a mai primit Diplome de Onoare din partea Organizației Naționale a Pionierilor (1979,1983,1985), Diplome de Merit din partea Primăriei Sebeș (2006,2007) pentru ca, în august 2003, să i se decerneze onorantul titlu de *Cetățean de Onoare* al municipiului Sebeș.

Corul „Armonia”, atât de drag Adrianei Comșa, s-a distins și în anii 2005 (la Festivalul de Colinde de la Bistra Mureșului – *Diplomă de Onoare*), 2008 (la Festivalul Coral Internațional Barcelona-Spania) și 2009 (Festivalul Coral Internațional de la Lugnano-Italia), unde s- a bucurat de un nesperat, dar binemeritat, succes.

Adriana Comșa a mai lucrat, între 1958-1961, ca profesor suplinitor de Română și Muzică la Poiana Sibiului.

După o viață dedicată parcă mai mult școlii decât sieși, Adriana Comșa-Haber (n.4 octombrie 1939), această doamnă delicată și finuță, vorbește cu plăcere mai mult despre elevii săi și despre muzică, în general, decât despre sine. Și, deși a „abandonat” scena ca interpretă de muzică populară, își simte viața împlinită prin reușitele celor formați și educați de Domnia-sa. „Prin muncă și rezultatele sale pe tărâm cultural a contribuit la integrarea culturală a municipiului Sebeș în patrimoniul cultural al țării”- se scrie în prezentarea cetățeanului de onoare al urbei de pe râul Sebeș (2003). În 1996, academicianul Valeriu D. Cotea îi scria doamnei Adriana:”O întâmplare fericită a făcut ca în ziua de 1 decembrie 1996, între

orele 16³⁰-17⁰⁰, să mă bucur, pe lângă odihna fizică și de una spirituală, pe care am receptat-o ascultând înălțătorul Dumneavoastră concert coral transmis la radio. Vă mulțumesc și vă felicit pentru calitatea repertoriului ales și îndeosebi pentru măiestria execuției, care m-au cucerit și m-au transportat în sferile înalte ale tradiției noastre (...) Fără îndoială că o asemenea împlinire presupune talent, măiestrie și pricepere”...

Activitatea de solist vocal la Filarmonica din Arad și Oradea (1961-1971) nu s-a redus numai la numeroase turnee și spectacole în mai toate orașele țării, ci și la înregistrări pentru radio, televiziune și „Electrecord”, acompaniată de Orchestra Radio dirijată de George Vancu. Tot în această perioadă a colaborat și conlucrat cu soliști consacrați: Lucreția Ciobanu, Rodica Bujor, Ioana Radu, Ștefan Lăzărescu, Emil Gavriș, Felician Fărcașu, Ion Cristoreanu, Ion Luican, Alexandru Grozuță, Ileana Constantinescu, Ion Bogza, Angela Moldovan, Ana Pacatiuș, Tiberiu Ceia, Benone Sinulescu, Dumitru Sopen, Ana Pop Corondan, Maria Haiduc, Achim Nica, Florica Ungur, Florica Bradu etc.

„Era o față excepțională și cânta de te treceau fiorii! Și era fragilă și delicată dar de o frumusețe interioară greu de prins în cuvinte” – o caracterizează Florica Ungur, iar Maria Haiduc completează:”Era și o prietenă și o colegă extraordinară, era o plăcere să mergi în turneu cu ea, cu sensibilitatea și cu dăruirea ei pentru cântec!”

Chiar așa! Dar cine-și mai amintește melodiile *Arză-te focul noroc*, *Bădița-i cioban de frunte*, *Merge dorul meu încet*, *N-aibă badea nimica* etc?... O voce, o simțire și o profunzime de mare artist. Și regretul că s-a oprit undeva pe la mijlocul drumului...